

Ситник О.І., Хлевнюк О.Я.

АТРАКТИВНІСТЬ ПРИРОДНИХ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ ГАЙВОРОНСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність. В Україні туризм, зважаючи на його місце і роль в житті суспільства, проголошений одним із пріоритетних напрямків розвитку національної культури та господарства, адже він став дійовим засобом формування ринкового механізму господарювання, надходження значних

коштів до державного бюджету, однією із форм раціонального використання

вільного часу, проведення змістовного дозвілля, вивчення історії рідного краю, залучення широких верств населення до пізнання історико-культурної спадщини тощо. Утвердження України у світі як туристичної держави неможливо без розвитку туризму в її регіонах, а регіональний туристичний потенціал використовується недостатньо [3].

Відповідно, на сучасному етапі розвитку суспільства туристично-рекреаційна сфера є важливим чинником для організації відпочинку та оздоровлення населення. Рекреація невід’ємна складова сучасного способу

життя. Розвиток регіональної структури рекреаційної системи важливий

з

економічних та соціальних позицій. Практично в кожному населеному пункті

існують природні та історико-культурні пам’ятки, однак для успішного їх

використання необхідне удосконалення територіальної організації інфраструктури [4, 6].

Вивченість у науковій літературі. Проблеми використання природних та історико-культурних ресурсів Гайворонського району Кіровоградської

області у дослідженнях науковців останнім часом займають вагомe місце [3, 5, 6, 9].

Мета статті – висвітлення особливостей природних та історико-культурних ресурсів Гайворонського району Кіровоградської області з можливістю їх подальшого використання для формування туристичного іміджу території

Виклад основного матеріалу. Гайворонський район займає західну частину Кіровоградської області (площа 0,7 тис. км², населення понад 40 тис.

чол.), де зосереджені унікальні історичні, археологічні, соціально-економічні

та природні об'єкти. До його складу входить 29 населених пунктів, серед яких

м. Гайворон, смт Завалля, Сальково тощо. Завдяки своєму географічному

положенню, багатим природним ресурсам та історико-культурним особливостям, Гайворонський район є цікавим для туристів та потенційних

інвесторів туристичного бізнесу [6, 7].

На виділеній території поєднуються всі можливі комбінації використання рекреаційних ресурсів, але рекреаційні компоненти розташовуються нерівномірно і якість їх нерівноцінна. Просторова структура

рекреаційного комплексу Гайворонського району знаходиться в стадії формування. В майбутньому, імовірно, вона буде істотно зміненою, але

окремі територіальні вузлові елементи, до яких варто віднести такі населені

пункти, як м. Гайворон та смт Завалля залишаться незмінними [3, 6].

Справжньою окрасою краю і головним багатством території є

р. Південний Буг, який понад 40 км протікає територією Гайворонського району та гирлові частини його приток, які вражають мінливістю течії, будовою долин з мальовничими схилами та унікальними виходами докембрійських кристалічних порід віком понад 3 млрд. років, каньйоноподібні ділянки долини (рис. 1).

Рис. 1. Південний Буг поблизу м. Гайворон

В басейні Південного Бугу збереглися окремі природні комплекси, які є взірцями – еталонами природи, або ж еталонами гармонійного поєднання

природної краси і людської по-справжньому розумної діяльності.

Ландшафти

басейну Південного. Бугу формувалися під впливом процесів, що відбувалися

упродовж тривалої геологічної історії в надрах планети, а пізніше під дією

процесів вивітрювання, ерозії та господарської діяльності людини.

Сучасна

поверхня долини Південного Бугу – хвиляста, подекуди погорбована рівнина.

Саме такий рельєф має велике значення, як для господарської діяльності людини, так і для розвитку туристичної інфраструктури [2, 3, 6].

Мальовничим є заповідне урочище «Сальківське», яке знаходиться поблизу с. Салькове у розлогій долині Південного Бугу. Ця територія займає

площу 66,3 га. Головною ознакою місцевості є поєднання крутих скелястих

схилів з виходами на поверхню кристалічних порід та пологих берегів степових ділянок. Завдяки цьому вздовж течії річки утворюється безліч острівців. На крутих кам'янистих схилах переважають угруповання типчаку.

Зустрічаються червонокнижний сон чорніючий (*Pulsatilla nigricans*) та

рідкісні в області півники карликові (*Iris pumila*) та аденофора лілієлиста (*Adenophora lilifolia*). На затінених скелях зростають рідкісні види папороті –

багатоніжка проміжна (*Polypodium interjectum*), асплений колосовидний (*Asplenium trichomanes*), пухирник ламкий (*Cystopteris fragilis*), а на більш

освітлених ділянках – півники угорські (*Iris hungaria*) та півники злаколисті

(*Iris graminea*). По дну балки, яка впадає в Південний Буг, зростають вологолюбні рослини. Рідкісним явищем є схилове болото, виявлене на правому березі.

36

Пам'ятка природи місцевого значення – орнітологічний заказник Бандурівські ставки, який розташований на околиці с. Бандурово в каньйоні

невеликої р. Яланець. На території заказника загальною площею 385,6 га знаходяться три мальовничі ставки. Між собою вони сполучені водотоками.

Рослинний світ Бандурівських ставків багатий у флористичному відношенні,

він представлений угрупованням рослин низовинних боліт. Для Лісостепової

України такий покрив є типовим, але в той же час він досить рідко зустрічається на природно-заповідних територіях Кіровоградської області.

Поблизу с. Котовка у великій плескатій балці розташоване природне мінеральне джерело «Іванкова криниця» гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення, площею 2,55 га з водою багатою на солі натрію, кальцію,

калію, магнію і загальною мінералізацією 0,1–0,7 г/л. Поруч із джерелом,

символом очищення та оновлення, збудовано капличку (рис. 2).

Рис. 2. «Іванкова криниця»

В Гайворонському районі налічується чимало пам'яток історії та культури. До Державного реєстру нерухомих пам'яток України віднесено 68

курганів та 38 пам'ятників. Однак в археологічному відношенні обстежено

лише третину території. Виявлено багато археологічних знахідок періоду

трипільської, черняхівської, та сабатинівської культур, які можна побачити в

музеї історії смт Завалля, шкільному історичному музеї с. Могильне. У кожному населеному пункті споруджено обеліски, скульптурні композиції,

меморіальні комплекси, присвячені подіям Другої Світової війни,

впорядковано братські могили та встановлено монументи пам'яті жертв голодоморів, у райцентрі і в с. Долинівка встановлено пам'ятники

Т.Г. Шевченку. До Дня примирення, подію яку відзначає світова прогресивна

громадськість, у с. Хашчувате, на місці поховання розстріляних євреїв,

відкрито найбільший у Європі Меморіал пам'яті. Також заслуговують на увагу пам'ятники на вшанування трудових досягнень мешканців

Гайворону

та району: автомобіль ЗІС-5, трактор «Універсал», вузькоколіїний паровоз

МТ-220.

Цікавими для дослідження і споглядання є велика кількість пам'яток архітектури, зокрема: гідротехнічні споруди на р. Південний Буг, водонапірна

башта (поч. ХХ ст.) в с. Хашчувате, будівля залізничного вокзалу (1897 р.) у

м. Гайворон, корпус збагачувальної фабрики Заваллівського графітового
37

комбінату (1930 р.); складський будинок (поч. ХХ ст.) у с. Мощене,
церква

Косьми і Даміана (др. пол. ХІХ ст.) у с. Салькове, Покровська церква
(сер.

ХІХ ст.) у с. Могильне, Хрестовоздвиженська церква (кін. ХІХ ст.) у
с. Солгутове; Завлівський Палац культури (1950 р.), Гайворонський
Будинок

культури (1930 р.); комплекс земської лікарні (поч. ХХ ст.) у с.
Хашувате

тощо.

Пізнавальною несподіванкою для туристів можуть виявитись експозиції
7 громадських та 1 районного музею Гайворонщини. Зокрема, районний
краєзнавчий музей вражає виставкою творів самодіяльного скульптора і
художника, різьбяр Г. Пилипишина, професійного художника-графіка,
почесного громадянина Гайворона М. Жидельова та самодіяльної
художниці

Наталії Шевчук, народний музей історії 5-ї гвардійської танкової армії в
с. Хашувате розкриває перебіг подій Другої Світової війни в Україні,
літературний громадський музей в с. Вікнина знайомить із творчістю
поета-

байкаря М. Годованця (рис. 3).

у творчих турботах дерев'яна скульптура

«Філософія життя»

панно «Косулі»

Рис. 3. Пилипишин Г.Г., заслужений майстер

народної творчості, його роботи

На території Гайворонського району поширені об'єкти техногенного
туризму, до яких належать: Гайворонський гранітний кар'єр,
Сальківське

підприємство «Чарнокіт» та Заваллівський графітовий комбінат, що утворюють комплекс техногенних гірничопромислових ландшафтів на обмеженій території (рис. 4). Також особливу зацікавленість, як об'єкти техногенного туризму викликають гідротехнічні споруди: водяні млини у м.

Гайворон (кін. ХІХ ст.) і в с. Соломія (поч. ХХ ст.), Гайворонська (1950 р.) та

Березівська ГЕС (1957, 2011 р.) (рис. 5), вузькоколійна залізниця (рис. 6).

Досить широко розвинена соціальна інфраструктура, а саме: дитячий табір (м. Гайворон), водна станція (с. Гайворон), а також готелі, комфортні

садиби місцевих мешканців та заклади харчування [3, 6] (рис. 7).

38

Рис. 4. Кар'єр Заваллівського графітового комбінату

Рис. 5. Гайворонська ГЕС

Рис. 6. Гайворонська вузькоколійка

Рис. 7. Готельно-ресторанний комплекс «Нептун» (м. Гайворон)

У межах Гайворонського району прокладена розгалужена мережа автомобільних доріг обласного та районного підпорядкування, є залізниця,

поблизу проходять автомагістралі Київ-Одеса, Стрий-Кіровоград-Знам'янка,

що сприяє зручному сполученню з Одесою, Києвом, Кіровоградом, Вінницею, Львовом, Харковом та іншими містами.

Значну рекреаційну цінність складають лісові масиви. Поряд з водоймами їм відводиться основна роль в організації короткочасного та довготривалого відпочинку населення.

З метою формування туристичного іміджу Гайворонщини, яку іноді називають «перлиною Східного Поділля, у відділі культури та туризму

Гайворонської райдержадміністрації розроблені туристично-рекреаційні маршрути за напрямками: «Місцями бойової та трудової слави», «Мальовничі

куточки рідного краю», «Пам'ятки архітектури». Найбільше користуються

попитом маршрути «Оглядова екскурсія по м. Гайворон», «Козацькими
39

шляхами Гайворонщини», «Пам'ятки архітектури Гайворонщини»,

«Гайворонська залізниця», «Старовинний млин (с. Соломія)»,

«Заваллівський

графітовий комбінат», а також заповідними місцями (ландшафтний заказник

місцевого значення «Казавчинські скелі», гідрологічна пам'ятка природи

місцевого значення «Іванкова криниця», заповідне урочище

«Сальківське», заказник «Бандурівські ставки») тощо». Місцеві поети і

композитори створили і записали на звукових носіях понад 30 пісень,

присвячених рідному краю, автентичний фольклорний гурт «Обереги»

за

сприяння Кіровоградського ОЦНТ записав компакт-диск – «Пісні

Східного

Поділля». Фотохудожник Віктор Земнорій, член спілок фотохудожників

і

журналістів України, видрукував серію художніх листівок з краєвидами

і

пам'ятними місцями Гайворонщини, котрі можуть слугувати своєрідним путівником для туристів і гостей міста та району.

У 2014 р. на честь 350-річчя першої писемної згадки про село

започатковано проведення щорічного фольклорно-мистецького

фестивалю

«Рідна земле моя, ти козацькою славою щедра!». Засновниками та

організаторами фестивалю є Казавчинська сільська рада, відділ культури,

туризму та культурної спадщини Гайворонської районної державної адміністрації. Фестиваль проводиться з метою відродження і збереження національних традицій України, підтримки талановитих виконавців, розкриття туристичного потенціалу Гайворонщини [9].

Значних зусиль для популяризації туристичної привабливості Гайворонського району доклали викладачі та студенти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Ними були досліджені і описані техногенні об'єкти Заваллівського графітового комбінату, які приваблюють відвідувачів з України та інших країн, обґрунтовано виділення Гайворонсько-Бершадського рекреаційного району

тощо.

Таким чином, завдяки наявних природних ресурсів, багатій історичній спадщині, досить розвиненій інфраструктурі, належному ставленні провладних структур, Гайворонський район може перетворитись на туристично-привабливу територію обласного і державного рівнів.

Територію Гайворонського району можна використовувати з рекреаційною метою упродовж року. До основних потенційно можливих видів рекреаційної діяльності належать: туризм (пішохідний, автомобільний і

кінний) та спорт; загальнооздоровчий відпочинок (пішохідні прогулянки,

спортивні ігри, екскурсії) а також промисли (збір грибів, рибальство, мисливство) [6]. Проте, сприятливі природно-кліматичні умови, різноманітність ландшафтних комплексів, джерела мінеральних вод, численні

пам'ятки природи, історії та культури не в повній мірі використовуються для

організації масового відпочинку, туризму тощо [3, 6].

У створенні та благоустрої рекреаційних зон району виникає ще багато проблемних питань. Зокрема – це забруднення води та прибережної смуги,

зменшення площ можливих пляжів. Обмежене фінансування та відносно недостатній рівень сфери обслуговування гальмують розвиток туризму.

40

Виходячи із дослідження природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів Гайворонського району, можна запропонувати такі

основні напрямки для удосконалення територіальної організації його туристично-рекреаційного комплексу: забезпечення державної підтримки

рекреації і зокрема туризму; удосконалення матеріально-технічної бази рекреації; здійснення заходів щодо охорони, відновлення та реставрації культурно-історичної спадщини району; залучення інвестиційних коштів;

збереження чистоти довкілля та охорона рекреаційних ресурсів; заохочення

регіонального патріотизму; розширення системи закладів обслуговування;

розробка спеціальних програм для інвалідів та малозабезпечених верств населення; формування сучасної інформаційно-рекламної служби.

1. Веденин Ю.А. Оценка природных условий для организации отдыха / Ю.А. Веденин,

Н.Н. Мирошнеченко // Изв. АН., серия геогр. – 1989. – № 4. – С. 51–60.

2. Ворона Є.І. Басейни річки Бог / Є.І. Ворона, О.В. Кириляч, О.Д. Максименюк,

Г.Б. Марушевський, Д.М. Яворський, О.Г. Яворська. – Вінниця – К. :

Wetlands

International Black Sea Programme, 2009. – 128 с.

3. Дериземля Н.О. Географічні умови формування Гайворонсько-Бершадського рекреаційного району / Н.О. Дериземля, О.І. Ситник // Природничі науки і освіта : зб. наук. пр. прир.-геогр. фак-ту. – Умань : Вид-ць «Сочінський», 2011. – 168 с.
4. Любинська І.Б. Природні об'єкти як основа розвитку рекреаційного комплексу Деражнянського району / І.Б. Любинська, Т.М. Німчук // Охорона довкілля та проблеми збалансованого природокористування : матер. міжнар. конф. (10–11 травня 2011 р., м. Кам'янець-Подільський). – Кам'янець-Подільський : Мошинський, 2011. – С. 220–226.
5. Недзвецька Т.Г. Гайворонська вузькоколія: історія, проблеми, перспективи / Т.Г. Недзвецька, О.І. Ситник // Географічна освіта і наука Черкащини: ретроспектива, сучасні проблеми і перспективи розвитку : матер. регіон. наук. конф. (8 жовтня 2015 р., м. Умань). – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – С. 78–82.
6. Лясота О.Л. Географічні умови формування Кам'янець-Подільського рекреаційного вузла / О.Л. Лясота // Фізична географія і геоморфологія. – 1989. – Вип. 21. – С. 95–101.
7. Ситник О.І. Рекреаційний потенціал природних та історико-культурних ресурсів Гайворонсько-Бершадського рекреаційного району / О.І. Ситник, Н.О. Дериземля //

Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського.
Серія: Географія. –

2011. – Вип. 23. – С. 93–97.

8. Ситник О.І. До питання розвитку туризму в Гайворонському районі
Кіровоградської

області / О.І. Ситник, Л.В. Цимбаліста // Перспективи розвитку
туристичної індустрії в

Україні: регіональні аспекти : матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.
(25 березня

2015 р., м. Умань). – Умань : Візаві, 2015. – Ч. 1. – С. 50–52.

9. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. / Н.В.
Фоменко. – К. :

Центр навч. літ-ри, 2007. – 312 с.

10. Хлевнюк О.Я. Казавчинський фольклорно-мистецький фестиваль як
чинник

формування туристичної привабливості Гайворонського району / О.Я.
Хлевнюк,

Л.П. Білоус // Географія та екологія: наука і освіта : матер. VI Всеукр.
наук.-практ.

конф. – Умань : Візаві, 2016. – С. 186–192.

11. Царик Л.П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу
(на прикладі

Тернопільської області) / Л.П. Царик, Г.І. Чернюк. – Тернопіль :
Підручники і

посібники, 2001. – 188 с. __